

Napoléon 1er

Napoléon 1er

Le magazine du Consulat et de l'Empire

N°28

La correspondance
de l'Empereur

Le général
Harispe

Le 5e régiment
de **hussards**

La bataille (22 avril 1809)
d'Eckmühl

**LE PATRIMOINE FLUVIAL
DE LA LOIRE**

France 5,95 € DOM 7 € Belgique 6,80 € Suisse 11,50 FS Luxembourg 6,80 € Canada 11,50 \$ Can. Portugal Cont. 8 € Grèce 6,20 €

N°28 - SEPT./OCT. 2004

T 01052 - 28 - F: 5,95 € - RD

Napoléon homme de lettres

La publication intégrale de la correspondance de Napoléon, lancée par la Fondation Napoléon et les éditions Fayard, représente un événement considérable pour le monde napoléonien. Une fois l'entreprise achevée, seront ainsi réunies plus de 33 000 lettres adressées par l'Empereur à ses différents correspondants, depuis sa jeunesse jusqu'à sa mort. Mais pour bien mesurer l'importance de ces documents, il est important de comprendre comment Napoléon rédigeait ses lettres et quel rôle elles ont joué dans la conduite de l'État.

Jacques-Olivier Boudon
Professeur à Paris IV-Sorbonne
Président de l'Institut Napoléon

*Bureau de l'Empereur
avec documents
et portefeuilles.
(Versailles, Grand Trianon).*

AKG - Erich Lessing

Correspondentie is altijd een bevoorrechte manier van regeren geweest. Maar tijdgenoten van de late 18e eeuw, met name Bonaparte, hadden een bijzondere voorliefde voor brieven. Grote werken uit de hedendaagse literatuur namen de briefvorm aan, zoals *Lettres persanes* (Perzische brieven) van Montesquieu over Perzië, de grote inwijdingsroman, die een hele generatie lang Rousseau's *La Nouvelle Héloïse* was of *Liaisons dangereuses* van Choderlos de Laclos. Het briefgenre was ook geliefd als polemiek. Napoleon Bonaparte maakte er gebruik van toen hij in 1791 zijn *Lettre de M. Bonaparte aan Matteo Buttafuoco, afgevaardigde voor Corsica in de Nationale Vergadering*; daarin viel hij Buttafuoco aan, die in de Grondwetgevende Vergadering campagne

voerde tegen het idee van Corsicaanse onafhankelijkheid, waar Bonaparte destijds voor pleitte.

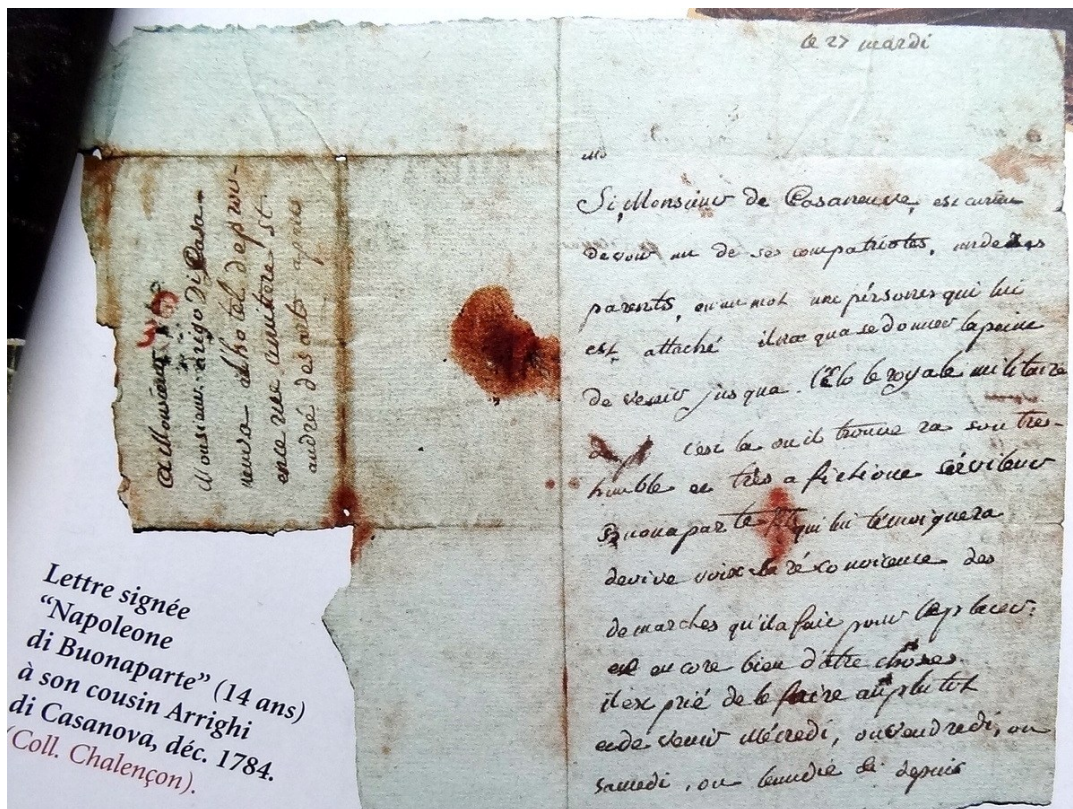
NAPOLEONS SECRETARISSEN

Tijdens zijn leven ondertekende Napoleon meer dan 33.000 brieven, wat neerkomt op bijna tweeduizend brieven per jaar vanaf het moment dat hij aan de macht kwam. Dat is een verrassend redelijk gemiddelde van zes brieven per dag. Tijdens sommige periodes is de hoeveelheid heel veel, op andere momenten valt hij stil.

Zodra hij aan de macht is en vooral vanaf het begin van de campagne naar Italië hanteert hij niet zelf meer de pen. Hij dicteert zijn wensen aan secretarissen, die zijn ideeën opschrijven en het hem terug lezen voordat het ver-

zonden wordt.

Drie secretarissen volgen elkaar op gedurende de jaren van het Consulaat en het Keizerrijk. Bourrienne, die zijn klasgenoot in Brienne was geweest, voegde zich weer bij hem in Italië, ondanks dat hij geen banden met het leger had en hij werd zijn secretaris. Hij hield deze functie tot 1802. Bovendien zocht Bonaparte toen de hulp van zijn adjudanten, zoals hij dat ook in Italië en Egypte had gedaan. Later, tijdens de opmars naar het Keizerrijk, werden deze officieren, die hoogwaardigheidsbekleders van het regime waren geworden, aan de kant geschoven. In 1802 werd Bourrienne ontslagen, hij werd vervangen door Claude-François Méneval, die secretaris van Joseph Bonaparte was geweest, met name tijdens de vredesonderhan-

Deze laatste keerde na de Russische veldtocht terug in het leger. Toen Fain Méneval verving, werd hij nog steeds bijgestaan door Mounier en kreeg hij de steun van Jouanne en Prévost, die beiden Napoleon naar Rusland waren gevolgd. De terugtrekking van Mounier en Prévost tijdens de Duitse veldtocht reduceerde het kabinet tot twee mannen, Fain en Jouanne, die zich al snel voegden bij een voormalig diplomaat, M. de Rumigny. Ten slotte, ten tijde van de Honderd Dagen, reorganiseerde Napoleon zijn secretariaat, nog steeds onder leiding van Fain, en behield hij dezelfde secretarissen, waaraan hij Rathry en Fleury de Chaboulon toevoegde, de voormalige onder-prefect, die naar het eiland Elba was gekomen om hem te informeren over de voorbereidingen voor een complot om hem weer aan de macht te brengen en die daarna nooit meer van zijn zijde was geweken

(2).

Het opstellen van de brieven.

De secretarissen waren hun werk-opdracht niet vergeten, die de redactie van de brieven van Napoleon inhielden. De beschrijving, die Fain bijvoorbeeld geeft over de manier van het samenstellen van de brieven is uiterst nauwkeurig en zeer geschikt voor de analyse van de correspondentie zelf. Napoleon nam zelf zeer zelden de schrijfveer in de hand: 'Hij schreef gewoonlijk alleen aan de Keizerin met de eigen pen', merkt Fain op, die bevestigt wat elke hedendaagse lezer van Napoleons handschrift waarneemt, namelijk dat het nauwelijks leesbaar was: 'Napoleon schreef zeer slecht; zijn levendige geest kon de beweging van zijn hand niet bijhouden. Hij tekende alleen onvolmaakte letters op maakte nooit een woord of regel af en negeerde bovendien alle spellingvoorschriften zonder

scrupules. Ten slotte was de wanorde zo groot dat hij zelf de grootste moeite had met het herlezen van zijn eigen werk. Hij gaf er de voorkeur aan om te dicteren; hij had zich de gewoonte eigen gemaakt om dat te doen en paste deze manier van werken met grote vaardigheid toe.' (4)

Dit onvermogen om correct te schrijven trof ook Fleury de Chaboulon, die zijn secretaris was tijdens de Honderd Dagen en deze schreef:

'De keizer schreef zelden met de hand, woorden met meerdere lettergrepen verveelden hem en omdat hij niet het geduld had om ze volledig te schrijven, verminkte hij ze. Deze gewoonte, gecombineerd met de gebrekkige vorm van zijn letters, maakte zijn handschrift volkomen onleesbaar. Vaak spelde hij ook woorden verkeerd door onzorgvuldigheid en afleiding en steevast werd geconcludeerd dat hij volkomen onwe-

Deze laatste keerde na de Russische veldtocht terug in het leger. Toen Fain Méneval verving, werd hij nog steeds bijgestaan door Mounier en kreeg hij de steun van Jouanne en Prévost, die beiden Napoleon naar Rusland waren gevolgd. De terugtrekking van Mounier en Prévost tijdens de Duitse veldtocht reduceerde het kabinet tot twee mannen, Fain en Jouanne, die zich al snel voegden bij een voormalig diplomaat, M. de Rumigny. Ten slotte, ten tijde van de Honderd Dagen, reorganiseerde Napoleon zijn secretariaat, nog steeds onder leiding van Fain, en behield hij dezelfde secretarissen, waaraan hij Rathry en Fleury de Chaboulon toevoegde, de voormalige onder-prefect, die naar het eiland Elba was gekomen om hem te informeren over de voorbereidingen voor een complot om hem weer aan de macht te brengen en die daarna nooit meer van zijn zijde was geweken (2).

Het opstellen van de brieven.

De secretarissen waren hun werkopdracht niet vergeten, die de redactie van de brieven van Napoleon inhielden. De beschrijving, die Fain bijvoorbeeld geeft over de manier van het samenstellen van de brieven is uiterst nauwkeurig en zeer geschikt voor de analyse van de correspondentie zelf. Napoleon nam zelf zeer zelden de schrijfvier in de hand: *'Hij schreef gewoonlijk alleen aan de Keizerin met de eigen pen'*, merkt Fain op, die bevestigt wat elke hedendaagse lezer van Napoleons handschrift waarneemt, namelijk dat het nauwelijks leesbaar was: *'Napoleon schreef zeer slecht; zijn levendige geest kon de bewe-*

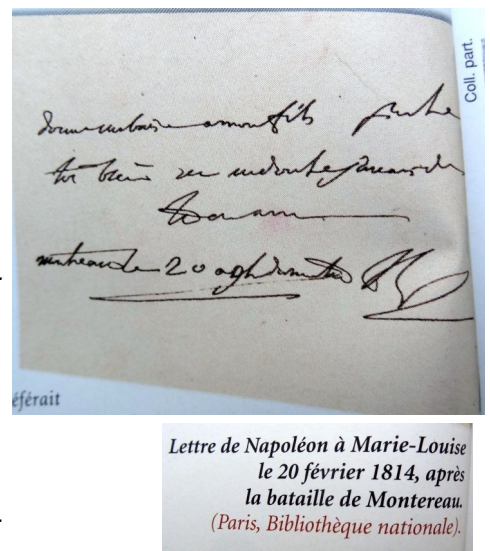
ging van zijn hand niet bijhouden. Hij tekende alleen onvolmaakte letters op maakte nooit een woord of regel af en negeerde bovendien alle spellingvoorschriften zonder scrupules. Ten slotte was de wanorde zo groot dat hij zelf de grootste moeite had met het herlezen van zijn eigen werk. Hij gaf er de voorkeur aan om te dicteren; hij had zich de gewoonte eigen gemaakt om dat te doen en paste deze manier van werken met grote vaardigheid toe.' (4)

Dit onvermogen om correct te schrijven trof ook Fleury de Chaboulon, die zijn secretaris was tijdens de Honderd Dagen en deze schreef:

'De keizer schreef zelden met de hand, woorden met meerdere lettergrepen verveelden hem en omdat hij niet het geduld had om ze volledig te schrijven, verminkte hij ze. Deze gewoonte, gecombineerd met de gebrekkige vorm van zijn letters, maakte zijn handschrift volkomen onleesbaar. Vaak spelde hij ook woorden verkeerd door onzorgvuldigheid en afleiding en steevast werd geconcludeerd dat hij volkomen onwetend was,' een bewering die Fleury weerlegt door zijn afkomst te onderzoeken.

Ali, die in december 1811 in dienst trad bij Napoleon en hem vervolgens vergezelde op de laatste veldtochten van het keizerrijk, vervolgens naar Elba en Sint-Helena, kreeg ook de kans om als secretaris van Napoleon te dienen. Zijn verslag is verhelderend: *'De keizer schreef vrij snel, maar hij miste het geduld om te schrijven. De eerste regels waren redelijk geschreven, maar de volgende waren onleesbaar. Je moest de*

vorm van zijn brieven, zijn aantekeningen en hun verbanden goed kennen om het te ontcijferen en zelfs de meest bekwamen zochten lang voordat ze dit soort hiërogliefen konden ontcijferen. Om het handschrift van de keizer te lezen had men een goed gezichtsvermogen en een uitstekend geheugen nodig, omdat hij enerzijds soms heel fijn schreef en anderzijds bepaalde woorden op verschillende plaatsen anders geschreven stonden. Wat de moeilijkheid nog groter maakte, was dat de keizer, die doorgaans zeer beknopt schreef, vaak noodzakelijke letters weglief of letters opnam, die er niet hoorden te staan. Kortom, hij kon zijn eigen handschrift bijna altijd niet lezen. Hij wist dat maar al te goed.' (6)

Lettre de Napoléon à Marie-Louise
le 20 février 1814, après
la bataille de Montereau.
(Paris, Bibliothèque nationale).

Les Lettres intimes

In 1935 was de publicatie van de 318 brieven, die Napoleon aan Marie-Louise schreef, een mijlpaal in de geschiedenis van de keizerlijke correspondentie. Slechts acht van deze brieven waren eerder gepubliceerd en men dacht dat de volledige collectie verloren was gegaan. Deze brieven werden echter te koop aangeboden door prins Ferdinand Montenuovo, de achterkleinzoon

van Marie-Louise en graaf Neipperg, de Oostenrijkse officier met wie zij in 1821 op morganatische wijze was getrouwd. De collectie werd verworven door

staat en de brieven werden gedeponeerd bij de afdeling Handschriften van de Nationale Bibliotheek, waar ze kort daarna werden gepubliceerd met een inleiding van Louis Madelin. Zoals hij in zijn inleiding benadrukt, is de aan het publiek aangeboden brievencollectie uitzonderlijk, omdat ze uitsluitend uit handschrift bestaat, op één uitzondering na. Napoleon, die gewend was berichten aan zijn secretarissen te dicteren voordat hij ze de wereld in stuurde, behield zich het recht voor om zelf aan de keizerin te schrijven. Hij paste dit toe bij Joséphine. Hij deed hetzelfde met Marie-Louise vanaf het allereerste begin van hun correspondentie, enkele weken

voor hun huwelijk op 23 februari 1810. Napoleons brieven aan Joséphine hebben een ander lot ondergaan. Al in 1833 was er een bundel brieven gepubliceerd, op initiatief van Joséphine's dochter, Hortense de Beauharnais, die ze in bezit had. Maar deze publicatie had een duidelijk hagiografisch doel: Hortense maakte in het voorwoord van de uitgave geen geheim van haar wens om haar moeder te rehabiliteren, die volgens haar on-

terecht was belasterd door het *'Mémorial de Sainte-Hélène'*. Om deze reden was de publicatie van 1833 onvolledig en werden sommige brieven gekuist.

Niettemin kende deze correspondentie een aanzienlijk suc-

ces, zoals blijkt uit de talrijke heruitgaven en bewerkingen die volgden. Pas toen Prins Napoleon in 1979 de archieven van de keizerlijke familie aan het Nationaal Archief naliet, waren de originelen eindelijk beschikbaar. Dit maakte de vrijwel onmiddellijke publicatie van Napoleons volledige correspondentie met Joséphine mogelijk, gebaseerd op de verificatie van de handgeschreven documenten. Deze correspondentie, gepresenteerd door Jean Tulard en Chantal de Tourtier-Bonazzi, omvatte 269 brieven.

(VOEG HIER AFBEELDING VAN BEDOELD BOEK TOE)

(vervolg van pag 8)

Ali's opmerkingen zijn zeker het meest relevant voor het laatste deel van zijn leven, met name zijn ballingschap, waarin hij zijn memoires aan zijn lotgenoten dicteerde en vervolgens de teksten corrigeerde, die hem werden voorgelegd. Zijn opmerkingen bevestigden echter Napoleons onvermogen, verstrikt in de maalstroom van zijn gedachten, om duidelijk te schrijven. Hij moet daarom dicteren. Meer dan een dictaat is het een doorlopend gesprek dat de secretarissen ter plekke moeten vastleggen, wat een bijzonder beproefde techniek vereist, zoals Fain vertelt: *'Zijn dictaat leek niet meer dan een hardop gesprek, waarin hij zich tot zijn correspondent richtte, alsof deze aanwezig was geweest om hem te horen. Luisitersaars aan de deur konden inderdaad geloven dat ze beiden aanwezig waren.'* (7)

2) Voir Mémoires de Marchand, premier valet de chambre et exécuteur testamentaire de l'Empereur, éditées par Jean Bourguignon, Paris, Tallandier, 2 tomes, rééd. 1991, t. 1, p. 139.

(3) Mémoires du baron Fain, p. 41.

(4) Ibid., p. 42.

(5) Fleury de Chaboulon, Les Cent-Jours. Mémoires pour servir à l'histoire de la vie privée du retour et du règne de Napoléon en 1815, Londres, C. Roworth, 1820, rééd. Genève, Slatkine, 1975, pp. 291-292.

(6) Mameluck Ali, Souvenirs sur l'empereur Napoléon, présentés par Christophe Bourachot, Paris, Arléa, 2000, pp. 172-173.

(7) Mémoires du baron Fain, p. 42.

Portrait de Claude-François
Méneval, secrétaire
du portefeuille de Napoléon.
Par Jean-Baptiste Isabey
(coll. part.).

Fains getuigenis

Schrijven door dicteren dus de voornaamste bezigheid van de secretaris, zelden was het opstellen, voorbereiden of ontwerpen. Napoleon deed dat allemaal, maar hij dicteerde zo snel, dat de taak zwaar was en er weinig pen-nen waren, die hem konden bijhouden. Er was geen manier om hem te dwingen zichzelf te herhalen; hem onderbreken zou betekenen dat de secretaris zich als een ongewenste gast opdrong in de privéruimte, waar zijn verbeelding zich afzon-derde. De hele gedachtestroom zou verstoord zijn; men moest koste wat kost volgen als men niet overwel-digd wilde worden door zijn zinnen, die de ene na de andere volgden; de kunst was om op geschikte mo-menten lege ruimtes te laten om constant de draad van het gesprek te blijven volgen. Men vulde de lege plekken achteraf in, nadat de pers erdoorheen was gegaan en de verbinding van ideeën hielp de weg te vinden. Maar men moest begrijpen wat er op het spel stond; het was essentieel om misverstanden op te lossen, dubbelzinnigheid te vermijden en de vaagheid van het taalgebruik helder te vertalen. In die zin zou men kunnen zeggen dat de secretaris verplicht was de zaken net zo goed te kennen als de keizer zelf. Napoleon, die aan het werk ging, begon langzaam, maar raakte geleidelijk aan bezield; zijn mond werd warm van het dictee; dan stond hij op, liep heen en weer door de kamer en zoals een slinger de beweging van een klok aangeeft, zo gaf ook de frequentie van zijn komen en gaan het min of meer snelle tempo van zijn ideeën en bijna de structuur van zijn zinnen aan. Uiteindelijk, wanneer hij bij het dominante idee was aangekomen – en elke dag had zijn eigen idee – werkte hij het uit. Dit idee vond hij vervolgens terug in al zijn brieven en gesprekken: de woorden kwamen precies hetzelfde terug, zo levendig en diepzinnig was de eerste indruk die in zijn geheugen gegrift stond! Voor hem herhaalde de snaar, die weer in beweging werd gezet, onmiddellijk dezelfde klank met opmerkelijke getrouwheid. Deze zinnen, eenmaal gevormd, waren een enorme hulp voor de schrijver; hij kende ze uit zijn hoofd; hij zag ze aankomen, als de val van een beek; één teken was voldoende om hun plaats te markeren.

NAPOLEONS DICTEES

Napoleon hanteerde in deze kwestie een werkwijze die niet beperkt bleef tot correspondentie alleen, anzi hij dezelfde aanpak hanteerde voor het opstellen van de *Bulletins van de Grande Armée* of het voorstellen van de inhoud van diverse artikelen in het *Moniteur*. Alle waarnemers merkten op dat Napoleon energiek dicteerde en de secretaris, die belast was met het maken van aantekeningen, uitputte. Fain is wederom een scherp waarnemer van deze voorwaartse beweging, waarbij de secretaris voortdurend het risico loopt zijn evenwicht te verliezen (zie kader). Het oratorische ritme van Napoleon, zoals Fain het beschrijft, doet denken aan een cavalerieaanval op het slagveld, die alles op zijn pad wegvaagt. De Mameluk Ali bevestigt deze indruk die Baron Fain achterliet: *'De keizer had een buitengewone verbeeldingskracht en een zeer fortuinlijk geheugen. De behendigheid van zijn tong was, om zo te zeggen, onvoldoende om alles uit te drukken wat zijn gedachten hem boden en zijn pen was dat nog meer andere secretarissen. Het was aan deze stenograaf dat hij het concordaat van Fontainebleau dicteerde'*. (8).

Een eenvoudige lezing van de correspondentie onthult het hergebruik van dezelfde formules van de ene brief naar de andere, zoals Fain opmerkt. Maar er is nog een andere gewoonte. Napoleon, wiens geheugen uitstekend was, baseerde zich vaak op het rapport of de brief, die tot zijn antwoord leidde en herhaalde de punten ervan.

waarnemers merkten op dat Napoleon energiek dicteerde en de secretaris, die belast was met het maken van aantekeningen, uitputte. Fain is wederom een scherp waarnemer van deze voorwaartse beweging, waarbij de secretaris voortdurend het risico loopt zijn evenwicht te verliezen (zie kader). Het oratorische ritme van Napoleon, zoals Fain het beschrijft, doet denken aan een cavalerieaanval op het slagveld, die alles op zijn pad wegvaagt. De Mameluk Ali bevestigt deze indruk die Baron Fain achterliet: *'De keizer had een buitengewone verbeeldingskracht en een zeer fortuinlijk geheugen. De behendigheid van zijn tong was, om zo te zeggen, onvoldoende om alles uit te drukken wat zijn gedachten hem boden en zijn pen was dat nog meer andere secretarissen. Het was aan deze stenograaf dat hij het concordaat van Fontainebleau dicteerde'*. (8).

Een eenvoudige lezing van de correspondentie onthult het hergebruik van dezelfde formules van de ene brief naar de andere, zoals Fain opmerkt. Maar er is nog een andere gewoonte. Napoleon, wiens geheugen uitstekend was, baseerde zich vaak op het rapport of de brief, die tot zijn antwoord leidde en herhaalde de punten ervan.

In het net schrijven

'Als de brief is geschreven volgens het dicteren van Napoleon was het werk van de secretaris nog niet klaar. Hij moet in het net worden geschreven. Daarbij wordt speciaal gelet op de spelling van eigennamen of plaatsnamen die Napoleon vaak verminkte.

'Als de keizer zijn studeerkamer verliet, greep de secretaris het moment aan om de papieren op tafel op te ruimen en alle antwoorden, die over de vloer verspreid lagen te verzamelen (9). Terwijl hij ze verzamelde, las hij ze in één oogopslag en dit was de zekerste manier om te controleren, wat hij zojuist had geschreven; in geval van Zonder twijfel verklaarden de bewoordingen en omstandigheden van het verzoek de ware betekenis van het antwoord. We waren maar al te blij met deze manier om gegevens te corrigeren die altijd

moeilijk te begrijpen waren, zoals cijfers, bepaalde technische termen en al die namen van mannen en plaatsen, die Napoleon zo had verminkt, dat ze onherkenbaar waren geworden. Soms was het Ebro voor de Elbe, soms Smolensk voor Salamanca en vice versa; ik weet niet meer welke Poolse naam hij in zijn vocabulaire verwarde met Badajoz; maar ik herinner me dat hij, toen hij over Hysope sprak, het fort van Osopo bedoelde.'

**Lettre de 27 juin
1807 annonçant à
Eugène de Beauharnais la signature du traité de
Tilsit**

Handwritten letter in French, dated June 27, 1807. The text is written in cursive and matches the transcription provided in the caption. The letter is signed 'Napoléon' at the bottom right.

In het net schrijven

'Als de brief is geschreven volgens het dicteren van Napoleon was het werk van de secretaris nog niet klaar. Hij moet in het net worden geschreven.

Daarbij wordt speciaal gelet op de spelling van eigennamen of plaatsnamen die Napoleon vaak verminkte.

'Als de keizer zijn studeerkamer verliet, greep de secretaris het moment aan om de papieren op tafel op te ruimen en alle antwoorden, die over de vloer verspreid lagen te verzamelen (9). Terwijl hij ze verzamelde, las hij ze in één oogopslag en dit was de zekerste manier om te controleren, wat hij zojuist had geschreven; in geval van Zonder twijfel verklaarden de bewoordingen en omstandigheden van het verzoek de ware betekenis van het antwoord. We waren maar al te blij met deze manier om gegevens te corrigeren die altijd moeilijk te begrijpen waren, zoals cijfers, bepaalde technische termen en al die namen van mannen en plaatsen, die Napoleon zo had verminkt, dat ze onherkenbaar waren geworden. Soms was het Ebro voor de Elbe, soms Smolensk voor Salamanca en vice versa; ik weet niet meer welke Poolse naam hij in zijn vocabulaire verwarde met Badajoz; maar ik herinner me dat hij, toen hij over Hysope sprak, het fort van Osopo bedoelde.'

Ondertussen las de keizer de brief uiteraard opnieuw en bracht de nodige correcties aan. Hij deed dit herlezen meestal 's ochtends. Het werk van de secretarissen was echter nog niet voltooid. Ze moesten een register bijhouden van deze brieven die door heel Europa werden verzonden en daarom het concept voorbereiden dat in het archief van het Keizerlijk Staatssecretariaat zou worden bewaard: 'Elk dictaat gaf aanleiding tot een aanzienlijke hoeveelheid kopieerwerk, dat minstens twee en soms drie keer werd herhaald; eerst werd de verzending gedaan, die ze altijd haastig afmaakten om te kunnen ondertekenen en verzenden; het was geschreven op perkamentpapier met vergulde randen, vierkant briefpapier, zonder marges en zonder enige lege ruimte voor alinea's; vervolgens werkten ze aan het concept, dat de ruwe versie van het dictaat moest vervangen; De notulen werden overgeschreven op papier, met marges halverwege en op losse vellen. Er waren geen registers, geen tabellen, geen inventarissen. Dat alles kon alleen met klerken worden gedaan en de keizer wilde ze niet; hij zei

dat geheimhouding en bureaucratie onverenigbaar waren. Het mechanisme werd gecompenseerd door orde en geheugen. Wanneer de keizer twee uur had gedicteerd, had de secretaris de rest van de dag werk; hij kon dus niet altijd een zuivere kopie van zijn dictaten maken en de loop van de dag deed hem uit het oog verliezen wat er nog van de vorige dag moest worden gekopieerd; zo bestaan veel belangrijke brieven niet meer voor de kabinetscollectie, behalve op het papier vol afkortingen, doorhalingen, blanco's, invoegingen en kruisverwijzingen, dat het eerste dictaat ontving: vormloze kladversies waarin kostbare documenten begraven liggen die over een paar jaar niemand meer zal kunnen ontcijferen.' (11).

*Napoléon dictant une lettre au cours de la campagne de Russie.
(coll. Fondation Napoléon).*

Tweehonderd jaar later was de redacteur van Napoleons Correspondentie

inderdaad verrast toen hij in de archieven van het Staatssecretariaat, verzameld in de beroemde AF IV-serie van het Nationaal Archief, ontwerpen van brieven van de keizer, in plaats van de beroemde notulen die hierboven zijn genoemd. Maar de verrassing blijft wanneer een vergelijking tussen de in de archieven bewaarde concepten en de verzending – dat wil zeggen de daadwerkelijk verzonden brief – nogal significante verschillen aan het licht brengt, variaties die alleen een laatste interventie door Napoleon kan verklaren in het proces van het produceren van missives en tijdens het opstellen van de brief, precies op het moment dat de secretaris het document aan het afronden was. Daarom kan de uitgave van de Correspondentie alleen worden verrijkt door het verzamelen van de brieven, die Napoleon naar zijn verschillende correspondenten stuurde en die nog steeds bewaard worden in privécollecties of in de collecties van privé- en openbare

Ondertussen las de keizer de brief uiteraard op-nieuw en bracht de nodige correcties aan. Hij deed dit herlezen meestal 's ochtends. Het werk van de secretarissen was echter nog niet voltooid. Ze moesten een register bijhouden van deze brieven die door heel Europa werden verzonden en daarom het concept voorbereiden dat in het archief van het Keizerlijk Staatssecretariaat zou worden bewaard: 'Elk dictaat gaf aanleiding tot een aanzienlijke hoeveelheid kopieerwerk, dat minstens twee en soms drie keer werd herhaald; eerst werd de verzending gedaan, die ze altijd haastig afmaakten om te kunnen ondertekenen en verzenden; het was geschreven op perkamentpapier met vergulde randen, vierkant briefpapier, zonder marges en zonder enige lege ruimte voor alinea's; vervolgens werkten ze aan het concept, dat de ruwe versie van het dictaat moest vervangen; De notulen werden overgeschreven op papier, met marges halverwege en op losse vellen. Er waren geen registers, geen tabellen, geen inventarissen. Dat alles kon alleen met klerken worden gedaan en de keizer wilde ze niet; hij zei dat geheimhouding en bureaucratie onverenigbaar waren. Het mechanisme werd gecompenseerd door orde en geheugen. Wanneer de keizer twee uur had gedictieerd, had de secretaris de rest van de dag werk; hij kon dus niet altijd een zuivere kopie van zijn dictaten maken en de loop van de dag deed hem uit het oog verliezen wat er nog van de vorige dag moest worden gekopieerd; zo bestaan veel belangrijke brieven niet meer voor de kabinetscollectie, behalve op het papier vol afkortingen, doorhalingen, blanco's, invoegingen en kruisverwijzingen, dat het eerste dictaat ontving: vormloze kladversies waarin kostbare documenten begraven liggen die over een paar jaar niemand meer zal kunnen ontcijferen.' (11).

Tweehonderd jaar later was de redacteur van Napoleons Correspondentie inderdaad verrast toen hij in de archieven van het Staatssecretariaat, verzameld in de beroemde AF IV-serie van het Nationaal Archief, ontwerpen van brieven van de keizer, in plaats van de beroemde notulen die hierboven zijn genoemd. Maar de verrassing blijft wanneer een vergelijking tussen de in de archieven bewaarde concepten en de verzending – dat wil zeggen de daadwerkelijk verzonden brief – nogal significante verschillen aan het licht brengt, variaties die alleen een laatste interventie door Napoleon kan verklaren in het proces van het produceren van missives en tijdens het opstellen van de brief, precies op het moment dat de secretaris

het document aan het afronden was. Daarom kan de uitgave van de Correspondentie alleen worden verrijkt door het verzamelen van de brieven, die Napoleon naar zijn verschillende correspondenten stuurde en die nog steeds bewaard worden in privécollecties of in de collecties van privé- en openbare archieven. Tot nu toe was de publicatie van Napoleons brieven namelijk voornamelijk gebaseerd op de notulen of concepten.

Ondanks de relatief beperkte middelen bestuurdde Napoleon Europa via zijn correspondentie. Tijdens zijn veldtochten was het dankzij deze correspondentie dat hij contact met Parijs hield. Rekenkamers van de Staatsraad kregen regelmatig de taak om de brieven, die Cambacérès hem stuurde, te bezorgen en zijn antwoorden terug te brengen naar de hoofdstad. De verbetering van wegen was er ook op gericht de postbezorging te versnellen. Sommige brieven werden zelfs door de vijand in beslag genomen, met name die vanuit Rusland, maar zonder de werking van het Franse bestuursapparaat te onthullen, waarvan de brief een belangrijk onderdeel was.

(8) Mameluck Ali, *Souvenirs sur l'empereur Napoléon*, p. 172.

(9) Napoléon avait l'habitude de laisser tomber à terre les lettres aux-quelles il avait répondu. C'est à par-tir de ces lettres que le secrétaire vérifie l'orthographe des noms et lieux, ce qui confirme que l'Empereur reprenait très largement les données fournies par son correspondant.

(10) *Mémoires du baron Fain*, p. 44.

(11) *Ibid.*, pp. 44-45.

De publicatie van de "Correspondentie" onder het Tweede Keizerrijk

In 1854 besloot Napoleon III de '*Correspondentie van Napoleon*' te publiceren en stelde daartoe een commissie samen onder voorzitterschap van maarschalk Vaillant, minister van Oorlog. Deze commissie verzamelde en liet duizenden brieven kopiëren uit verschillende archieven in het hele land, evenals van particulieren. De publicatie begon in 1859 en duurde tot 1863 gemiddeld twee delen per jaar. De samenstelling van de commissie, die nu werd voorgezeten door Prins Napoleon, neef van Napoleon III en zoon van Jérôme Bonaparte, werd vervolgens gewijzigd. De werkwijze veranderde: brieven werden zorgvuldiger bestudeerd en de meest compromitterende werden uitgesloten of gecensureerd. De publicatie, die een chronologische volgorde volgt, was aangekomen bij het jaar 1807, het jaar waarin de eerste moeilijkheden in Spanje en met de paus ontstonden. Bovendien was dit de periode waarin de eerste spanningen tussen Napoleon en zijn broers ontstonden. De publicatie is daarom onvolledig. Het primaire doel was om een *monument ter ere van de*

*Napoléon assis consultant une carte
(bronze patinée), Par Antoine
Mouton, dit Moutoni (Château
de Fontaine-
bleau).*

keizer op te richten, niet om al zijn facetten te onthullen. Daarom werd het bij publicatie bekritiseerd en aangevuld met uitgaven van eerder ongepubli-

ceerd materiaal, met name door Léon Lecestre en Léonce de Brotonne aan het einde van de 19e eeuw. Maar ondanks deze aanvullingen en tekortkomingen is het tot op de dag van vandaag de standaarduitgave gebleven. Over een paar jaar zal het niets meer zijn dan een historisch document.

(Roel Vos: ondertussen is de nieuwe editie geheel afgerond in 2024!)

*Napoléon couronné par l'allégorie
du Temps (détail).
Par Jean-Baptiste Mauzaisse
(Château de Malmaison).*